

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ในหมวด 3 สิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ 12 สิทธิชุมชน มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมหลายประการ ตั้งแต่การรับรองสิทธิของประชาชนและชุมชนท้องถิ่น ในการจัดการ การดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยถือเป็นหน้าที่และแนวนโยบายของรัฐในอันที่จะต้องจัดการให้ประชาชนและชุมชนได้เข้าถึง และใช้ประโยชน์ในทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นได้อย่างเป็นธรรม โดยรับรองสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสาธารณะ สิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยการทำประชาพิจารณ์ ตลอดจนสิทธิในการฟ้องหน่วยงานของรัฐที่ละเลยต่อการปฏิบัติหน้าที่ให้ดำเนินการเพื่อการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นได้อีกด้วย โดยเฉพาะบทบัญญัติในมาตรา 67 วรรคสองนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองสิทธิในการมีส่วนร่วมและสิทธิในการมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีของประชาชน โดยในวรรคสองได้บัญญัติในแง่มาตรการในการคุ้มครองสิทธิในการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีของประชาชน ไว้ว่า การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชนจะกระทำมิได้ เว้นแต่ได้ดำเนินการ 3 ประการ คือ ได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน ประกอบกับจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน และได้ให้องค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินโครงการดังกล่าว

ปัจจุบันศาลปกครองเข้ามามีบทบาทสำคัญในคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก โดยศาลปกครองมีวิธีพิจารณาคดีปกครองในระบบไต่สวน ตุลาการศาลปกครองจึงมีบทบาทสำคัญต่อคดีตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งมีคำพิพากษา โดยกำหนดประเด็น ส่งคำคู่ความเอกสาร และแสวงหาพยานหลักฐานที่ศาลเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่คดี จึงทำให้ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของศาลปกครองแตกต่างจากการดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาล

ยุติธรรม โดยเฉพาะคดีแพ่ง ซึ่งระบบไต่สวนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ศาลได้แสวงหาข้อเท็จจริงในคดีไต่ครบถ้วน ถูกต้องและเป็นธรรมมากที่สุด เพื่อที่จะพิจารณาพิพากษาคดีได้อย่างยุติธรรม โดยอาจกล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

1) ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายของศาลปกครองในคดีสิ่งแวดล้อม

ในส่วนปัญหาการบังคับใช้กฎหมายของศาลปกครอง ในคดีสิ่งแวดล้อมนั้น เมื่อคณะรัฐมนตรียังมิได้จัดทำหรือปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการกำหนดรายละเอียดเพื่อรองรับการปฏิบัติตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ในมาตรา 67 วรรคสอง จึงทำให้ยังไม่มีหลักเกณฑ์และวิธีการเกี่ยวกับการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในชุมชน ทั้งในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ก็ไม่มีหลักเกณฑ์และวิธีการดังกล่าว และยังไม่มียุทธศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพที่จะให้ความเห็นก่อนอนุญาตให้ดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 67 วรรคสอง จึงเป็นเหตุให้หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง ไม่อาจถือปฏิบัติตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 67 วรรคสอง ได้อย่างครบถ้วน และหากต้องถือปฏิบัติตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ โดยไม่มีกฎหมายหรือกฎกำหนดหลักเกณฑ์หรือวิธีการเพื่อเป็นแนวปฏิบัติให้เป็นบรรทัดฐานเดียวกัน ก็อาจมีกรณีการกล่าวหาหรือฟ้องร้องว่า การดำเนินการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนที่จัดทำนั้น ได้มาตรฐานและชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ และหากไม่มีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในรายละเอียดไว้ ย่อมมีปัญหาในการปฏิบัติตามมาอีกมากมาย ซึ่งนอกจากไม่อาจดำเนินการตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 67 วรรคสอง ได้ครบถ้วนภายในระยะเวลาอันสมควรแล้ว ยังอาจทำให้ไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์แห่งบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ และอาจเป็นอุปสรรคแก่การบริหารงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งก่อให้เกิดความเสียหายเกินสมควรแก่เอกชนเจ้าของโครงการได้

2) ปัญหาสิทธิการฟ้องคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

ในส่วนสิทธิการฟ้องคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนั้น การที่ศาลปกครองของไทย มีหลักการตีความเรื่องผู้มีส่วนได้เสียอย่างกว้าง รวมถึงการวางแนวทางในการพิจารณาเกี่ยวกับสิทธิของผู้ฟ้องคดีโดยให้คำนึงถึงบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญนั้นทำให้องค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสามารถเข้ามามีบทบาทและมีส่วนสำคัญในการใช้สิทธิทางศาล เพื่อฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมในศาลปกครองได้มากยิ่งขึ้นและเป็นไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเพื่อการคุ้มครองประโยชน์สาธารณะการใช้สิทธิทางศาลขององค์กรเอกชนด้านการคุ้มครอง

สิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ถือว่าเป็นช่องทางที่มีความสำคัญต่อการควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจของฝ่ายรัฐเพื่อให้มีการปฏิบัติหรือบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย

โดยในการฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันจะใช้หลักการตีความผู้เสียหายอย่างแคบ ดังนั้น ผู้มีสิทธิฟ้องคดีจึงต้องเป็นผู้ที่ถูกกระทบสิทธิหรือได้รับความเสียหายโดยตรงเท่านั้น โดยกรณีองค์กรเอกชนในศาลปกครองสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ผู้ฟ้องคดีจะต้องมีฐานะนิติบุคคลเท่านั้น และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกในองค์กร แต่จะฟ้องแทนสมาชิกคนใดคนหนึ่งไม่ได้ ส่วนการฟ้องเกี่ยวกับการคุ้มครองประโยชน์สาธารณะนั้น กฎหมายสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีไม่ยอมรับให้นิติบุคคลฟ้องได้ เว้นแต่กรณีที่มีกฎหมายเฉพาะกำหนดไว้เป็นพิเศษ ส่วนการฟ้องคดีปกครอง โดยองค์กรเอกชนในศาลสหรัฐอเมริกา นั้น เป็นไปโดยสอดคล้องกับหลักการฟ้องคดีโดยประชาชน (Citizen Suits) ซึ่งเห็นว่าประชาชนทุกคนต่างเป็นผู้มีส่วนได้เสียในสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ องค์กรเอกชนก็สามารถนำคดีขึ้นสู่ศาลเพื่อบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมได้ เพียงแต่ต้องพิสูจน์ความเสียหายที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในองค์กรของตน โดยองค์กรหนึ่งองค์กรใดที่สมาชิกอาจได้รับผลกระทบจากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมฉบับใดก็ตาม ย่อมมีอำนาจฟ้องหากองค์กรและสมาชิกขององค์กรนั้นได้รับความเสียหายตามความเป็นจริง ซึ่งหากพิจารณาเปรียบเทียบสิทธิการฟ้องคดีสิ่งแวดล้อม โดยองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในศาลปกครองของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สหรัฐอเมริกา และประเทศไทย โดยเฉพาะภายหลังจากที่มีการจัดตั้งแผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลปกครองแล้วจะเห็นว่าสิทธิการฟ้องคดีปกครอง โดยองค์กรเอกชนของประเทศไทยค่อนข้างเปิดกว้างกว่าในศาลปกครองสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันที่ใช้หลักผู้มีส่วนได้เสียแคบมาพิจารณาอำนาจฟ้องขององค์กรเอกชนที่เป็นนิติบุคคล และรวมถึงมีข้อจำกัดในการฟ้องคดีเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะว่าต้องมีการบัญญัติให้สิทธิไว้ในกฎหมายเท่านั้น จึงจะสามารถนำคดีมาฟ้องต่อศาลได้ ขณะที่หากเปรียบเทียบกับสหรัฐอเมริกา จะเห็นว่าองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในสหรัฐอเมริกามีสิทธิในการฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมได้กว้างขวาง และมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการดำเนินคดีด้านสิ่งแวดล้อม

3) ปัญหาการดำเนินกระบวนการพิจารณาแบบกลุ่มในคดีสิ่งแวดล้อม

ภายใต้แนวคิดเรื่องการฟ้องคดีโดยประชาชนและการนำวิธีการดำเนินคดีแบบกลุ่ม (Class Action) มาใช้ในการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีส่วนช่วยให้การเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มี การนำหลักการเหล่านี้มาใช้อย่างเป็นทางการในกระบวนการพิจารณาคดีปกครองของประเทศไทย ดังนั้นการไม่มีกฎหมายบัญญัติให้นำหลักการดำเนินคดีแบบกลุ่ม (Class Action) ในคดีสิ่งแวดล้อมมาใช้

กับวิธีพิจารณาคดีปกครองของไทย เป็นเหตุให้การพิจารณาคดีปกครองที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมยังไม่มีประสิทธิภาพและสามารถอำนวยความสะดวกเร็วแก่ผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมได้อย่างเต็มที่ ทั้งที่ในทางปฏิบัติ คดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของไทยเริ่มยอมรับในหลักการดำเนินคดีแบบกลุ่ม (Class Action) อีกทั้งปัจจุบันมีปรัชญาหรือแนวคิดทางกฎหมายที่สนับสนุนให้เกิดความยุติธรรมต่อผู้เสียหายด้านสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว แต่ปรากฏว่ายังไม่มีการพัฒนาทางด้านกฎหมายเพื่อรองรับหลักความยุติธรรมในคดีสิ่งแวดล้อม ทั้งที่วิธีพิจารณาคดีปกครองของไทยมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากวิธีพิจารณาคดีในศาลยุติธรรม กล่าวคือ มีความเรียบง่าย สะดวก และไม่ยุ่งยาก จึงเหมาะสมที่จะนำการดำเนินคดีแบบกลุ่ม (Class Action) มาบัญญัติไว้ในกฎหมายวิธีพิจารณาคดีปกครองของไทย

4) ปัญหาในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีสิ่งแวดล้อม

ในส่วนการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีของศาลปกครองนั้น โดยเฉพาะการค้นหาคำความจริงของศาลปกครองในคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมยังไม่อำนวยความสะดวกให้เกิดความยุติธรรมแก่คู่กรณีในคดีเท่าที่ควร เพราะศาลปกครองไม่ได้เข้าไปตรวจสอบค้นหาคำความจริงด้วยตนเองทั้งหมดคงจะเห็นได้จากคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในหลายๆ เรื่องที่ผ่านมา รวมทั้งยังมีการใช้ผู้เชี่ยวชาญเพื่อใช้ในคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอยู่น้อยมากในศาลปกครอง และยังไม่มียุทธวิธีที่ชัดเจน สำหรับการดำเนินการสอบสวนพิจารณาคดีปกครองนั้น ศาลปกครองจะมีกลไกในกระบวนการพิจารณาคดีปกครองเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะและประชาชนก่อนที่ศาลจะมีคำพิพากษา ซึ่งก็คือการทูลเกล้าฯ ถวายร่างคำพิพากษาหรือคำสั่งทางปกครอง และการบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนการพิพากษาคดี

นอกจากนี้ในส่วนที่เกี่ยวกับคำบังคับคำฟ้องคดีปกครองนั้นจะต้องมีคำขอให้มีการแก้ไขหรือบรรเทาความเดือดร้อนหรือเสียหายของผู้ฟ้องคดี และต้องเป็นคำฟ้องที่ศาลมีอำนาจออกคำบังคับได้ตามมาตรา 72 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 ฉะนั้น ศาลปกครองจะต้องกำหนดคำบังคับให้สอดคล้องกับคำฟ้องตามมาตรา 9 วรรคหนึ่ง อีกทั้งคำบังคับของศาลปกครองเป็นอำนาจ โดยเฉพาะของศาลในการพิพากษาคดีที่ศาลปกครองมีคำบังคับ ถ้าศาลได้พิพากษาหรือมีคำสั่งอย่างไร ซึ่งจะต้องมีการบังคับคดีก็ให้ศาลมีคำบังคับกำหนดวิธีที่จะปฏิบัติตามคำบังคับในวันที่อ่านคำพิพากษา ซึ่งอำนาจในการกำหนดคำบังคับของศาลปกครองเหมือนกันกับอำนาจในการมีคำบังคับของศาลแพ่ง ถ้าศาลแพ่งได้พิพากษาหรือมีคำสั่งอย่างไร ซึ่งจะต้องมีการบังคับคดีก็ให้ศาลมีคำบังคับกำหนดวิธีที่จะปฏิบัติตามคำบังคับในวันที่อ่านคำพิพากษาเช่นเดียวกัน

แต่อย่างไรก็ตามการมีคำบังคับของศาลปกครองไม่ได้เป็นโดยอำเภอใจ ศาลปกครองต้องมีคำบังคับ โดยมีเหตุผลตามกฎหมาย เพื่อแก้ไขหรือบรรเทาความเดือดร้อนหรือความเสียหายหรือยุติข้อโต้แย้งที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย เมื่อกรณีรับฟังข้อเท็จจริงได้ตามคำฟ้อง เพียงแต่ผู้ฟ้องคดีอาจไม่ทราบหรือไม่เข้าใจว่าการแก้ไขความเดือดร้อนหรือความเสียหายที่เกิดขึ้น ควรจะขอให้ศาลออกคำบังคับอย่างไร ศาลปกครองจึงอาจมีคำพิพากษานอกเหนือจากคำขอของผู้ฟ้องคดีแต่เกี่ยวเนื่องอย่างใกล้ชิดกับคำขอได้ เพื่ออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับข้อพิพาททางปกครอง โดยมุ่งให้เกิดการแก้ไขหรือบรรเทาความเดือดร้อนหรือความเสียหายหรือยุติข้อโต้แย้งที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงและมุ่งให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่กรณี โดยเฉพาะในคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาทางกฎหมายของศาลปกครองที่เกี่ยวกับคดีสิ่งแวดล้อมจากมลพิษตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยเฉพาะมาตรา 67 วรรคสอง และพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 และระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543 นั้น ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) ควรเพิ่มเติมมาตรการทางกฎหมาย ให้กำหนดรายละเอียดเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองการใช้สิทธิและเสรีภาพของชุมชนตามนัยมาตรา 303 (1) ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เสียก่อน และเป็นหน้าที่โดยตรงของคณะรัฐมนตรีที่จะเป็นผู้ดำเนินการ และควรวางมาตรการทางกฎหมายในการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสอง ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยให้หน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจในการอนุมัติอนุญาต โครงการต้องพิจารณาให้ผู้ขออนุญาตต้องดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ตามมาตรา 67 วรรคสอง ให้ครบถ้วน กล่าวคือ ถ้าผู้อนุญาตยังดำเนินการไม่ครบก็ไม่มีอำนาจในการอนุญาต ถ้ามีการอนุญาตไปทั้งที่ไม่ได้มีการดำเนินการตามมาตรา 67 วรรคสอง อย่างเคร่งครัดให้ถือเป็นคำสั่งทางปกครองที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และผู้ได้รับผลกระทบสามารถฟ้องคดีต่อศาลปกครองให้เพิกถอนใบอนุญาตที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายดังกล่าวได้

2) ควรกำหนดขอบเขตของสิทธิในการฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมเฉพาะขององค์กรเอกชนไม่ให้มากเกินไปตามหลักผู้มีส่วนได้เสียอย่างแคบของประเทศเยอรมัน โดยเฉพาะการฟ้องคดีปกครองที่เกี่ยวกับการละเลยต่อหน้าที่ของหน่วยงานทางปกครอง หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง

พ.ศ. 2542 มาตรา 9 วรรคหนึ่ง (2) โดยให้คำนึงถึงความเป็นผู้มีส่วนได้เสียขององค์กรเอกชน เฉพาะ องค์กรเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ทางการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เท่านั้น

3) ควรมีการแก้ไขกฎหมายวิธีพิจารณาคดีปกครอง โดยให้นำหลักกฎหมายในเรื่อง การดำเนินคดีแบบกลุ่ม (Class Action) ในสหรัฐอเมริกา หรือการฟ้องคดีแบบกลุ่ม (Group Litigation) ของสาธารณรัฐฝรั่งเศสและสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีมาปรับใช้อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในกระบวนการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อมในศาลปกครองไทย

4) ควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543 โดยการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการแต่งตั้งและการรับ ฟังพยานผู้เชี่ยวชาญเพิ่มเติม รวมทั้งการจัดให้มีการทำทะเบียนหรือบัญชีพยานผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ของศาลปกครอง เช่น ผู้เชี่ยวชาญทางด้านรังสีวิทยา ด้านพิษวิทยา ด้านอาชีวเวชศาสตร์ และด้าน นิเวศวิทยา เป็นต้น เนื่องจากในการพิจารณาพิพากษาคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมจากมลพิษศาล จำเป็นที่จะต้องรับฟังความคิดเห็นจากพยานผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานในคดี เพื่อให้สามารถพิจารณาและพิพากษาคดีได้อย่างถูกต้อง และเป็นธรรมแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่าย มากที่สุด

ข้อเสนอแนะทั้งหลายดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า จะเป็นการแก้ไขปัญหาทางกฎหมาย ของการดำเนินคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ในส่วนการบังคับใช้กฎหมายของศาลปกครองใน คดีสิ่งแวดล้อม สิทธิการฟ้องคดีปกครองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การดำเนินกระบวนการพิจารณาแบบกลุ่ม ในคดีสิ่งแวดล้อม และการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีสิ่งแวดล้อม อีกทั้งส่งผลให้เป็นไปตาม เจตนารมณ์ในการบังคับใช้พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 และระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543 ซึ่งจะก่อให้เกิดประสิทธิผลในการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันและใน อนาคตที่จะเกิดขึ้นได้ต่อไป